

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM 1945–1980

A monográfia ismertetése során külön elismerést érdemel az a tény, hogy a szerző elsőként tekintette át és összegezte a csehszlovákiai magyar irodalom háború utáni korszakát. Ebből a szempontból hézagpótló tudományos munkáról van szó. Görömbei beavatottan, időrendben elemzi a csehszlovákiai magyar irodalom fejlődését a hetvenes évek végéig. Külön fejezetekben foglalkozik a felszabadulás előtti időszakokkal is, és a bevezető részben történeti áttekintést ad a csehszlovákiai magyarság társadalmi helyzetéről.

Mint ismeretes, a kezdés nagyon nehéz volt, a csehszlovákiai magyarságnak nem voltak hagyományos művelődési centrumai, a terület nem is érezte ennek szükségességét. Hiszen Budapest túl közel volt, és az írói tehetségek is oda távoztak. Ebben a különös helyzetben a dilettánsok teljesítették funkciójukat. Így voltaképpen a dilettantizmusnak egyrészt progresszív szerepe is volt a nemzetiségi irodalomban, másrészt konzervatív erőként hatott az irodalmi életre.

A Tanácsköztársaság leverése után a politikai emigránsok részben a liberálisabb Csehszlovák Köztársaságba menekültek, ahol bekapcsolódtak a magyar nemzetiségi irodalmi életbe és haladó irodalomszemléletükkel, művészi kísérletezésükkel új indítást adtak. A konzervatív dilettáns és a kísérletező avantgarde emigráns írók összeütközése jellemzi a kezdést, ez teremt meg az induló nemzetiségi irodalom sajátos jellegét.

A húszas évek második felében új korszak kezdődött. Ekkor formálódott meg a nagy írói nemzedék: *Fábry Zoltán, Győry Dezső, Morvay Gyula, Egri Viktor, Mécs László, Vozáry Dezső* stb. Közülük *Fábry Zoltán* fogalmazta meg legkifejezöbben a magyar nemzetiség küldetését: „*A cél világos: a perifériákon uralkodó öntudattá fejleszteni azt, ami Budapesten el van fojtva, amit ott nem is akarnak, nem is engednek: az embert. Tömegettudattá fejleszteni az emberi jog és kötelesség változtató, vállaló munkáját...*”

Minőségileg a nemzetiségi irodalom a harmincas évek feszült politikai légkörében változott jelentősen. Az irodalomban szigorúbb lett az esztétikai mérce. Ekkor jelentek meg a színvonalas regények és verskötetek, melyek sajátos értéket jelentenek az egyetemes magyar irodalomban is.

A háborús történelmi események szétszórták ezt a nagy írói nemzedéket. Legtöbbször elhallgattak, sokan Magyarországra jöttek. A felszabadulás után újra kellett kezdeni az irodalmi életet.

A következő 1945–48 közötti időszak a csehszlovákiai magyarság történelmének legválságosabb korszaka. A magyarság diszkriminálása mély depressziót okozott, és ennek kihatása sokáig érezhető volt a nemzetiségi irodalomban is. 1948 februárjában győzött Csehszlovákiában a szocialista demokratikus forradalom, s ezzel megteremtődött annak a lehetősége, hogy a nemzetiségi kérdést is szocialista módon oldják meg. Ez fokról

fokra, lassan történt, az akadályok leküzdése után.

A háborús történelmi események, majd a következő diszkriminációs évek teljesen szétszórták az első írói nemzedéket és ezzel az irodalmi folytonosság megszakadt. 1948 februárja után a csehszlovákiai magyar irodalom a sematizmus jegyében indult. A diszkriminációs évek után már magában a magyar nyelven szólás lehetősége lelkesedéssel töltötte el az írókat. Ez a lelkesedés gyakran személytelen frázisokat hozott az irodalomba, a valóság megszépítését.

A további fejezetekben Görömbei pontosan rávilágít azokra az akadályokra, melyek a kibontakozó nemzetiségi irodalom előtt álltak. Az 1948 utáni irodalom kezdetben nem támaszkodhatott hagyományokra, a fiatal írók nem ismerték a nagy írói nemzedék műveit. Az irodalom helyzetét még az is súlyosbította, hogy a csehszlovákiai magyarság elveszítette az értelmiségét, és helyébe a faluról jött autodidakta fiatalok álltak.

Legerőteljesebben az eseményekre gyorsabban reagáló líra indult. Új költőnemzedék jelentkezett: *Dénes György, Gály Olga, Babi Tibor, Oszvald Árpád, Veres János, Török Elemér, Gyurcsó István stb.* A fiatal prózaírók sokkal nehezebben indultak, és a többsége közülük is elhallgatott. Ezek a fiatalok antológiában jelentettek meg írásaikat – *Mács József, Szőke József, Petrőczy Bálint és Nagy Irén.* Nagyobb prózai műfajt – regényt, csak az irodalmi folytonosságot jelentő írók – *Egri Viktor, Szabó Béla* és *L. Kiss Ibolya* írtak. A fiatal írókra általában jellemző, hogy ígéretes pályájuk az ötvenes évek közepén megtorpant. Ennek legfőbb okát a XX. kongresszus utáni új szellemi fejlődésben kell látni és nem utolsósorban Fábry Zoltán szigorú kritikai ítékezésében a fiatalok írásairól. Ez a korszak meghozta a sematizmustól mentes irodalomszemléletet és előké-

szítette a kibontakozás előfeltételeit. Ekkor kezdődött az irodalmi közgondolkodás megélénkülése és ezzel kapcsolatosan új kritikusok (*Turczel Lajos, Csanda Sándor*) és új írók jelentkeztek (*Rácz Olivér, Dobos László*). Az ő munkásságuk készítette elő azt a minőségi változást, amely 1958 után ment végbe. A faluról jött fiatal prózaírók természetesen főképp a falusi élet témáját hozták az irodalomba. Művészi példájukat *Móricz, Mikszáth, Tömörkény* írásaiból vették. Így új témakörük ellenére epigon-szerűek maradtak.

A magyar nemzetiségi irodalmon belül a líra lett a vezető műfaj. Sokkal gyorsabban reagált az eseményekre és többet mondott a csehszlovákiai magyarság életéről, mint a próza. A költők közül *Babi Tibor* és *Oszvald Árpád* fejezték ki leghitelesebben a magyarság életérzését.

Az első írói nemzedék képviselői ebben a korszakban még gazdagították életművüket, de alapjában már művészileg nem változtak. Különösen *Fábry Zoltán* esszéisztikus írásai hatottak erősen az irodalom kibontakozására, szocialista eszméiségére és történelmi felelősségére. Fábrynak egyedülálló erkölcsirányító szerepe volt a nemzetiségi irodalomban. Az ő munkássága pótolta a hagyományok, a folytonosság hiányát.

A sematizmustól megszabadult gondolatíságot az ötvenes évek lírájában *Babi Tibor* és *Oszvald Árpád* mellett a hozzájuk csatlakozó *Dénes György, Török Elemér, Veres János, Gyurcsó István, Gály Olga, Zala József, Mács József, Lovicsek Béla, Petrőczy Bálint* stb. képviselték.

1958 után minőségileg új korszak kezdődött a csehszlovákiai magyar irodalom történetében. Ez évben jelent meg az *Irodalmi Szemle*, a magyar nemzetiségi irodalom folyóirata és ez új indítást adott az irodalmi életnek, az irodalmi folyamat kibontakozásának. Vele együtt új írók je-

lentkeztek – *Ordódy Katalin, Dávid Teréz, Loviczek Béla*. Egészen új költői nemzedék mutatkozott be (*Cselényi László, Fecső Pál, Györe Lajos, Kulcsár Tibor, Zs. Nagy Lajos, Petrik József, Simkó Tibor, Tózsér Árpád*), költői programjuk elutasította a leegyszerűsítő szemiatizmus szemléletét.

A próza volt a legelmaradottabb műfaj, a fejlődése sokkal lassabban indult meg. A helyzet fokozatosan javult az *Irodalmi Szemle* megindulásával, főképp az elbeszélés kapott nagyobb lehetőséget. A csehszlovákiai magyar irodalom folyamatosan megélenkült, megszabadult korlátaitól. Ez elsősorban a regényirodalom fellendülését hozta magával, *Dobos László, Rácz Olivér, Egri Viktor, Dávid Teréz, Mács József, Diba Gyula* műveiben. Ennek eredményeként a líra veszített epikus kötelességeiből és követhette saját művészi lehetőségeit, új értékekkel gazdagodhatott. Ezt a változást, a filozofikus, intenzív költészet felé való tájékozódást leginkább *Bábi Tibor, Ozsvald Árpád*, a fiatal *Cselényi László, Tózsér Árpád* és *Zs. Nagy Lajos* verskötetei jelzik.

A kritikai és az irodalomtörténetírás a szépirodalomnál is nehezebb helyzetben volt. 1945 után mintha nem létezett volna: a kritikusnak csak egy feladata volt, ismertetni és megdicsélni a magyar nyelvű művet. Ebben a korszakban egyedül *Fábry Zoltán* tanulmányai, esszéi jelentették az irodalomtudományt is. Később, az ötvenes évek közepén kezdte irodalmi pályáját *Turczel Lajos*, aki aztán *Fábrytól* átvette szerepét. Az 1963 utáni szabadabb irodalmi légkör növelte a kritika, az irodalomtörténet-írás lehetőségét. A kritika szerepe is megváltozott, de még továbbra is megmaradt jelentős nevelői funkciója. Az irodalomtörténet-írás érdeklődése a hagyományok feltárására koncentrált. Ekkor válik a csehszlovákiai irodalomszemléletnek szerves részévé *Fábry Zoltán* morálesztétikája, *Rákos*

Péter elméleti tanulmányai, *Turczel Lajos* pedagógiai kriticismusa, *Csanda Sándor* adatfeltáró munkája, *Koncsol László* hagyományokat megbecsülő szemlélete, *Zsilka Tibor* egzakt irodalomtudományi módszerei. A mai fiatal kritikusok közül figyelemre méltó *Zalabai Zsigmond* esztétikumközpontú szemlélete.

A hatvanas évek második felében egész sor fiatal tehetség jelentkezett. Az új költői nemzedék az *Egyszemű éjszaka* című antológiában mutatkozott be. A verseik groteszk hangvételükkel, gyakran pesszimizmusokkal tüntettek az egyén és a közösség kapcsolatának megbomlása ellen. Többségük mellőzte az irodalmi hagyományokat, de a hagyományos kritika tévedett, amikor úgy vélte, hogy ezzel hűtlenek lettek a nemzetiségi életábrázolás iránt. A magatartásuk inkább arról tanúskodik, hogy ezzel tüntettek az irodalmi provincializmus ellen, hogy társadalmi okai vannak a másságuknak. A fiatalok a társadalmi válságra személytelen, groteszk színezésű lírával reagáltak. Írásaikban az individuális belső világa kapott hangsúlyt. Ugyanúgy a prózájukban a lírizáló módszer eredményezte az énközpon-túságot. Kísérletezésük törvényszerűen akkor kapott teret az irodalomban, amikor az már túljutott az illuzionizmus korszakán és realisabb lett. A hetvenes évek elején a fiatal írónemzedék – megőrizve a pályakezdő kísérletezés értékeit – folyamatosan elismerte az irodalmi folytonosság, a hagyományok értékeit és beleépítette művészetébe. Ez a folyamat jellemző *Németh István, Tóth László, Aich Péter, Keszeli Ferenc, Kmeckő Mihály, Varga Imre* és *Mikola Anikó* költészetére.

A fiatal prózaírók közül *Mészáros Károly, Kövesdi János, Fülöp Antal, Mészáros László* a hagyományos epikát követték. *Mikola Anikó* az epika lírizálására törekedett, *Keszeli Ferenc, Turczel Gábor* és *Varga Imre*

formai újításokkal, kísérletezésekkel próbálkoztak.

Összegzésül el lehet mondani, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom folyamatosan felmérte és számba vette saját értékeit, s még erőteljesebben törekszik sajátos jellegének megfogalmazására. Ezzel kapcsolatosan már megjelentek az áttekintő, a csehszlovákiai magyar irodalom jellemzőit felmérő tanulmányok.

A hetvenes évek második felének csehszlovákiai magyar prózáját új színgazdagodás jellemzi. Kísérletek történtek a korszerű lélektani regény, a mitikus novella és a realista epika területén: *Egri Viktor, Mács József, Ordódy Katalin, Duba Gyula, Dobos László, Gál Sándor, Bereck József, Kovács Magda és Grendel Lajos* írásaiban. A költészetben viszont változatlan a minőségi folytonosság. Kiteljesedés tapasztalható *Ozsvald Árpád, Tözsér Árpád, Zs. Nagy Lajos, Gál*

Sándor költészetében. A csehszlovákiai magyar irodalomtudomány területén a korábbinál nagyobb igényesség érvényesül. Már megjelentek az átfogó jellegű tanulmányok *Turczel Lajostól, Csanda Sándortól, Koncsol Lászlótól, Zalabai Zsigmodtól és Mészáros Lászlótól.*

Görömbei András szerint a csehszlovákiai magyar irodalom az utóbbi években sem lépett látványosan előre, de sokszólamú, különféle törekvéseket és értékeket kibontakoztató folyamatként mutatkozik be. Esztétikai tágassága magába öleli a hagyományok korszerű folytonosságát és a kísérletező szándékot egyaránt. A korszerű nemzetiségi tudatot az egyenlőség és a sajátosság méltóságának, értékének jegyében formálja és fejezi ki. (Akadémiai)

MÉSZÁROS JÁNOS

